

Jestem unikalny, więc cenię Twoją unikalność? Wpływ aktywizacji tożsamości osobistej i społecznej na postrzeganie innych – porównanie międzykulturowe Polska–Indie

Natasza Kosakowska-Berezecka, Karol Karasiewicz

Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański

W artykule jest analizowany wpływ aktywizacji tożsamości osobistej (Ja-niezależne) i społecznej (Ja-współzależne) na ocenę zachowań niezgodnych z płcią w dwóch kulturach: w Polsce oraz w Indiach. Dotychczasowe badania wskazują na istotną regulacyjną funkcję tożsamości osobistej (wzbudzonej przez aktywizację poczucia odrębności od innych i unikalności) oraz tożsamości społecznej (związanej z poczuciem przynależności oraz wspólnoty z grupą) zarówno w zakresie postrzegania siebie, jak i innych (por. Guimond, Chatard, Martinot, Crisp, Redersdorff, 2006; Onorato, Turner, 2004). Przekraczanie granic stereotypów przez kobiety i mężczyzn często spotyka się z efektem odwetu (*backlash*; Rudman, Fairchild, 2004), czyli karą w postaci niższych ocen interpersonalnych, które spotykają zbyt sprawne i dominujące kobiety oraz nadmiernie wspólnotowych mężczyzn. Aktywizacja tożsamości osobistej sprawia, iż ocena niestereotypowego zachowania jest wyższa niż ocena tych samych zachowań dokonana w warunkach aktywizacji tożsamości społecznej. Jednak w kulturze nacechowanej wyższym poziomem kolektywizmu, w której podobieństwa między członkami grupy są bardziej istotne dla Ja, tożsamość społeczna i osobista mogą wywierać odmienny wpływ na postrzeganie innych. Hinduscy ($N = 366$) oraz polscy ($N = 400$) studenci wzięli udział w badaniu, w którym oceniali bohaterów przejawiających zachowania zgodne/niezgodne z płcią. Porównanie wyników uzyskanych w obu grupach wskazuje na istotną rolę czynników kontekstualnych, które – będąc w interakcji z czynnikami kulturowymi – wywierają wpływ na ocenę zachowania stereotypowego i niestereotypowego.

Słowa kluczowe: *regulacyjna funkcja tożsamości, kultura jako kontekstowe poznanie, Ja a procesy oceniania, niestereotypowe zachowanie*

Wiele wyników badań wskazuje na to, iż sposób, w jaki jednostka postrzega siebie, wywiera istotny wpływ na przebieg procesów poznawczych i determinuje reakcje afektywne na informacje płynące z interakcji społecznych (por. Guimond i in., 2006; Markus, 1977; Markus, Kunda, 1986). Konstrukcja Ja obejmuje między innymi wiedzę

o sobie, a także tożsamość, określającą przynależność do grup, które są ważne z punktu widzenia poczucia ciągłości Ja w czasie i różnych sytuacjach (tożsamość społeczna), jak również zawiera elementy odróżniające jednostkę od innych (tożsamość osobista; por. Kwiatkowska, 1999; Wojciszke, 2004).

Tożsamość jest określana przez jednostkę przez odniesienie własnej osoby do innych ludzi (Festinger, 1954; Jarymowicz, 2000; Mussweiler, Bodenhausen, 2002; Wood, Wilson, 2003). W związku z tym, iż obiekt porównań może ulec zmianie, również inne treści Ja mogą wysuwać się na pierwszy plan w zależności od kontekstu dokonywanych porównań. Zgodnie z *Teorią kategorii*

Natasza Kosakowska-Berezecka, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: natasza.kosakowska@ug.edu.pl
Karol Karasiewicz, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: psykk@ug.edu.pl
Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres: natasza.kosakowska@ug.edu.pl

zacji *Ja* (Turner, 1996, 1999) percepcja *Ja* jest zmienna i w zależności od kontekstu sytuacyjnego inne aspekty *Ja* ulegają aktywizacji. Pierwszy z nich dotyczy społecznego *Ja* kategoryjnego, który wynika z wyraźnego podziału na „my” versus „oni” i podkreśla istnienie różnic między grupą odniesienia jednostki a grupą obcą. Drugi z wyróżnionych przez Johna Turnera aspektów tożsamości koncentruje się na porównaniach wewnątrz własnej grupy odniesienia i odnosi się do tych atrybutów, które odróżniają jednostkę od innych członków grupy własnej. Zmiana percepcji *Ja* pociąga za sobą zmianę percepcji nie tylko siebie, ale również otoczenia, w związku z tym tożsamość jednostki może być mediatorem oceny innych (por. Nario-Redmond, Biernat, Eidelman, Palenske, 2004).

Aktywizowanie tożsamości osobistej bądź społecznej pozwala wyjaśnić wiele zjawisk grupowych – m.in. zaangażowanie tożsamości społecznej zwiększa podatność na społeczną perswazję i konformizm (Haslam, Oakes, Reynolds, Turner, 1999; Jarymowicz, 1984; Nario-Redmond i in., 2004), natomiast aktywizacja tożsamości osobistej powoduje nasilenie tendencji do postępowania zgodnie z własnymi standardami zachowania, które czasami mogą być niezgodne z ogólnie przyjmowanymi normami kulturowymi (Cheek, Briggs, 1982).

Prezentowane w ramach artykułu badanie stanowi część projektu badawczego, którego głównym celem jest stworzenie międzykulturowego modelu regulacyjnej funkcji tożsamości osobistej i społecznej w procesie stereotypizowania innych. Badania przeprowadzone przez Nataszę Kosakowską (2008), dotyczące wpływu aktywizowanej tożsamości jednostki na ocenę zachowań zgodnych lub sprzecznych ze stereotypem, wykazały, że jednym z możliwych warunków, w których wiedza związana ze stereotypem nie jest automatycznym układem odniesienia dokonywanych ocen jest moment aktywizacji tożsamości osobistej jednostki. W ramach dwóch eksperymentów osoby badane oceniały opisanych bohaterów i bohaterki zachowujących się zgodnie lub niezgodnie ze stereotypem. Uzyskane rezultaty pokazują, iż bohaterowie zachowujący się w sposób niestereotypowy są oceniani najwyżej przez te osoby badane, którym uprzednio aktywizowano tożsamość osobistą związaną z ich poczuciem unikalności i odrębności.

W opisywanych eksperymentach wpływ aktywizacji tożsamości osobistej i społecznej był analizowany w kontekście postrzegania zachowań zgodnych lub niezgodnych ze stereotypem przypisywanym danej płci (zachowania stereotypowe i niestereotypowe). Informacja o płci jest jednym z najwcześniej wyodrębnionych elementów konstruktów *Ja*, przez który jednostka filtruje własne otoczenie społeczne (Spence, 1984; za: Lorenzi-Cioldi, 1991).

W związku z tym oczekiwania związane z kobiecością i męskością mogą stanowić pierwsze kryterium oceny innych, zanim pojawią się kolejne informacje na temat spostrzeganego obiektu (Deaux, Major, 1987). Treść tych oczekiwań, podobnie jak treść konstruktów *Ja*, może ulegać zmianom w zależności od kontekstu sytuacyjnego.

Męskość i kobiecość stanowią pojęcia przydatne także w opisie przynależności kategoryjnej i grupowej jednostek (por. Wojciszke, 2010). Ich zakres jest określony zarówno w sposób opisowy, jak i normatywny ze wskazaniem, jakie cechy i zachowania kobiety oraz mężczyźni powinni przejawiać, a jakie są dla nich niepożądane (por. Kosakowska-Berezecka, 2012; Rudman, Fairchild, 2004; Rudman, Moss-Racusin, Phelan, Nauts, 2012). Przejawianie zachowań zakazanych danej płci może prowadzić do niższych ocen interpersonalnych. Tak oceniane są na przykład zbyt sprawcze, dominujące kobiety i skromni mężczyźni (efekt odwetu – *backlash effects*; por. Heilman, Wallen, Fuchs, Tamkins, 2004; Moss-Racusin, Phelan, Rudman, 2010; Rudman, Phelan, 2010; badania polskie: Karasiewicz, Kosakowska, 2008; Kosakowska, 2008).

Większość współczesnych badań nad poznaniem społecznym i wpływem stereotypów na oceny interpersonalne wskazuje, iż ich oddziaływanie może być płynne i podatne na czynniki sytuacyjne (Smith, Semin, 2004, 2007). W związku z tym w poniższym badaniu wpływ tożsamości osobistej i społecznej jako zmiennych sytuacyjnych będzie analizowany w kontekście zachowań zgodnych bądź niezgodnych z płcią, czyli stereotypowych i niestereotypowych. Badanie przeprowadzono w dwóch odmiennych kulturach – polskiej oraz hinduskiej.

CULTURE AS SITUATED COGNITION – KULTURA I TOŻSAMOŚĆ JAKO EFEKT ODDZIAŁYWAŃ KONTEKSTU

W celu umiejscowienia kwestii regulacyjnej funkcji tożsamości jednostki w kontekście międzykulturowym warto odnieść ją do konstruktów *Ja* (por. Oyserman, 2011). Tożsamość osobista przejawia się na poziomie jednostkowym przez podkreślanie *Ja*-niezależnego (Markus, Kitayama, 1991), które sprawia, iż jednostka wzmacnia swoje poczucie odrębności od innych i niepowtarzalności. Natomiast tożsamość społeczna jest powiązana z *Ja*-współzależnym, w którym jednostka postrzega siebie jako część sieci wzajemnych powiązań podporządkowanej woli ogółu. *Ja*-niezależne i *Ja*-współzależne stanowią dynamiczne i wyraźnie odrębne aspekty tożsamości i w związku z tym można je łatwo aktywizować. Do najprostszych opisywanych sposobów ich wzbudzania należy m.in. wyszukiwanie zaimków w tekście w pierwszej

osobie liczby pojedynczej (ja, mój) lub mnogiej (my, nasze) czy dokonywanie porównań w zakresie podobieństw i różnic między jednostką a innymi grupami (por. Oyserman, Lee, 2008; Trafimow, Triandis, Goto, 1991).

Aktywizacja poszczególnych struktur Ja wywiera istotny wpływ na procesy poznawcze i zachowania społeczne (por. także Oyserman, Lee; 2008) – między innymi aktywizacja Ja-współzależnego powoduje wzrost, a aktywizacja Ja-niezależnego spadek skłonności jednostki do współpracy w obliczu dylematów społecznych (Utz, 2004). Inne badania wykazały z kolei, iż aktywizacja niezależności sprzyja zwiększeniu dystansu fizycznego między jednostką a nieznanym rozmówcą, natomiast aktywizacja Ja-współzależnego powodowała, iż osoby badane siadały bliżej osób nieznanymi, niż miało to miejsce w warunkach kontrolnych (Holland, Roeder, van Baaren, Brandt, Hannover, 2004).

Związek między odmiennymi konstruktami Ja oraz kulturą i ich wzajemny wpływ na zachowanie jednostki został poddany analizie w modelu stworzonym przez Daphnę Oysermana (2011). Zgodnie z jego założeniami, różnice w funkcjonowaniu poznawczym wynikające z oddziaływania Ja-niezależnego i Ja-współzależnego są podobne do różnic obserwowanych w zachowaniu jednostek z kręgu kultury indywidualistycznej i kolektywistycznej. Kultura nie tylko jest przekazywana z pokolenia na pokolenie w sposób ciągły, ale także jest specyficznie związana z danym miejscem i czasem, z daną szerokością i długością geograficzną. Będąc efektem działania kontekstu, „nie jest identycznie podzielana przez wszystkich członków danej kultury. W ten sposób kultura jest praktykowana wspólnie z innymi w danym kontekście sytuacyjnym” (Oyserman, 2011, s. 167, tłum. N. Kosakowska). Wiele markerów kulturowych (*cultural cues*) może uruchomić indywidualistyczny bądź kolektywistyczny sposób funkcjonowania (*cultural mindset*) niezależnie od tego, z jakim kręgiem kulturowym jest związana jednostka (Oyserman, 2011; Oyserman, Elmore, Smith, 2012; Oyserman, Lee, 2008).

W dotychczasowych badaniach międzykulturowych w małym stopniu zajmowano się analizą, czy różnice obserwowane w zakresie funkcjonowania przedstawicieli kultur indywidualistycznych i kolektywistycznych wynikały z rzeczywistych różnic międzykulturowych, czy były raczej efektem działania określonych czynników sytuacyjnych. W związku z tym, że regulacyjny wpływ czynników kultury jest uzależniony od oddziałujących w danym momencie markerów kulturowych, istnieje możliwość niwelowania różnic międzykulturowych w funkcjonowaniu jednostki przez aktywizowanie określonych konstruktów Ja (por. Oyserman, 2011).

WPLYW KULTURY ORAZ TOŻSAMOŚCI SPOŁECZNEJ I OSOBISTEJ NA OCENĘ ZACHOWANIA STEREOTYPOWEGO I NIESTEREOTYPOWEGO

Celem prezentowanego badania była analiza wpływu aktywizacji tożsamości osobistej i społecznej na ocenę zachowań zgodnych i niezgodnych ze stereotypem w dwóch odmiennych kręgach kulturowych – polskim oraz hinduskim. Wpływ tożsamości osobistej i społecznej na proces stereotypizowania innych został potwierdzony na gruncie polskim (por. Kosakowska, 2008), w związku z tym prezentowane badanie ma na celu analizę tego zjawiska w innym kontekście kulturowym niż Polska, a mianowicie w Indiach.

Kultura Indii w porównaniu z kulturą Polski cechuje się wyższym poziomem kolektywizmu (por. Boski, 2009; Kwiatkowska, Grzymała-Moszczyńska, 2008). Jednostki w kulturze kolektywistycznej wychowują się w grupach, rodzinach czy klanach i stają się ich immanentną częścią, dlatego dobro i cele ogółu są przedkładane nad dobro i cele osobiste. Dominującą rolą odgrywa w nich Ja-współzależne i wspólnotowe, które jest słabo wyodrębnione i określane przez odniesienie do relacji z innymi ludźmi (por. także Triandis, 1990). Opuszczenie, samotność, wykluczenie mogą więc stanowić źródło największego lęku dla człowieka. Z takimi sankcjami może spotkać się jednostka niepodporządkowana *dictum* rodziny czy oczekiwań społecznych. W związku z tym unikalność i odrębność mogą stanowić zdecydowanie mniejszą wartość dla przedstawiciela kultury kolektywistycznej, którą cechuje wysoka współzależność. Ponadto zachowania wyraźnie odmienne od oczekiwań społecznych (niestereotypowe, nietradycyjne) będą surowiej oceniane w tym kontekście kulturowym. Kulturę indywidualistyczną, w odróżnieniu od kolektywistycznej, cechują kult jednostki i niezależność, gdzie szczególnie podkreślana jest istotność Ja-niezależnego, determinowanego przez potrzebę samostanowienia i ukazywania własnej odrębności. Zachowania niestereotypowe nie spotkają się więc w tej kulturze z taką dezaprobatą społeczną, jak w kulturze kolektywistycznej (Boski, 2009; Hofstede, 2001).

Aktywizacja tożsamości osobistej i społecznej może wiązać się więc z odmienną oceną stereotypowego i niestereotypowego zachowania, dokonywaną w zależności od tego, czy mamy do czynienia z przedstawicielem kultury kolektywistycznej, czy indywidualistycznej. Co więcej, przywołując model kultury jako poznania kontekstowego (Oyserman, 2011), prezentowane badanie miało wykazać, która zmienna będzie silniej oddziaływać na procesy oceniania innych – czy kultura pochodzenia osób badanych, czy właśnie efekt manipulowania konstruktami

Ja – w kierunku bardziej niezależnego i unikalnego (aktywizacja tożsamości osobistej) lub w kierunku bardziej współzależnego i wspólnotowego (aktywizacja tożsamości społecznej). Zakładamy, iż kultura pochodzenia będzie różnicowała oceny bohaterów zachowujących się zgodnie ze stereotypem płci lub niezgodnie z nim. Ponieważ dla kolektywizmu kulturowego przynależność i podobieństwo między członkami stanowią istotne elementy budujące tożsamość jednostki, można założyć, iż zachowanie niezgodne z oczekiwaniami społecznymi (niestereotypowe) spotka się z surowszymi ocenami ze strony osób z kręgu kultury kolektywistycznej niż ze strony osób z kręgu kultury indywidualistycznej. W rezultacie będzie istniała większa rozbieżność w zakresie ocen bohaterów stereotypowych i niestereotypowych w Indiach niż w Polsce (hipoteza 1).

Opierając się natomiast na opisywanych już wcześniej badaniach Kosakowskiej (2008), zakładamy również, iż aktywizacja tożsamości osobistej będzie powodowała niwelowanie różnic w ocenie osób zachowujących się niezgodnie i zgodnie ze stereotypem – oceny bohaterów niestereotypowych będą wyższe w grupie ze wzbudzoną tożsamością osobistą niż w grupie ze wzbudzoną tożsamością społeczną i w grupie kontrolnej (hipoteza 2). Natomiast aktywizacja tożsamości społecznej będzie powodowała, iż ocena bohaterów przejawiających zachowania zgodne ze stereotypem będzie wyższa niż w grupie ze wzbudzoną tożsamością osobistą i w grupie kontrolnej (hipoteza 3). Opierając się na opisywanym wyżej modelu kultury kontekstualnej (Oyserman, 2011), przewidujemy, że efekt ten będzie obecny niezależnie od kultury pochodzenia osób badanych (hipoteza 4), przy czym aktywizacja tożsamości osobistej i tożsamości społecznej może spowodować, iż różnice obserwowane w grupie kontrolnej między ocenami dokonywanymi przez grupę polską i hinduską zanikną w momencie dokonywania aktywizacji określonych tożsamości (społecznej bądź osobistej).

METODA

Uczestnicy

W badaniu uczestniczyli studenci polscy ($N = 400$) oraz hinduscy ($N = 366$). Byli oni studentami wydziałów nauk społecznych Uniwersytetu Gdańskiego (kultura polska) oraz Delhi University w New Delhi (kultura hinduska). Średnia wieku w grupie polskiej wynosiła 20,58 roku ($SD = 1,8$), natomiast w grupie hinduskiej 24,12 roku ($SD = 3,86$).

Schemat badania

Badania były przeprowadzone w małych grupach podczas zajęć, w trakcie których eksperymentator/ka rozda-

wał/a osobom badanym losowo dobrany zestaw narzędzi. Użyte kwestionariusze były w języku polskim oraz angielskim (w Indiach – jest to język wykładowy tamtejszych uczelni). W pierwszym etapie do badania wylosowano próbę przedstawicieli kultury kolektywistycznej w Indiach i przedstawicieli kultury indywidualistycznej w Polsce. Zostali oni poddani analogicznej procedurze badawczej, polegającej na losowym przypisaniu do jednego z trzech warunków eksperymentalnych: (a) aktywizacji tożsamości osobistej, (b) aktywizacji tożsamości społecznej lub (c) warunku kontrolnego bez aktywizacji tożsamości osobistej lub społecznej.

W drugim etapie uczestnicy badania, po przydzieleniu do warunku eksperymentalnego, zapoznawali się z krótką historią przedstawiającą bohatera w stereotypowej lub niestereotypowej roli i oceniali tę osobę na wymiarach sprawczości i wspólnotowości (podstawowe wymiary postrzegania społecznego; Wojciszke, 2010). W grupie kontrolnej uczestnicy nie byli poddani manipulacji i bezpośrednio przystępowali do drugiego etapu badania.

Model badawczy opierał się więc na analizie wpływu trzech zmiennych niezależnych: (a) kultury pochodzenia uczestników badania (Polska vs. Indie), (b) manipulacji eksperymentalnej (aktywizacja tożsamości osobistej, tożsamości społecznej vs. grupa kontrolna) i (c) typu zachowania bohatera – stereotypowe/niestereotypowe, na dwie zmienne zależne, tzn. ocenę bohatera na wymiarze: (ca) sprawczości i (cb) wspólnotowości.

W przedstawionych dalej analizach zrezygnowano z ujęcia osobno płci bohatera opisu i roli, w jakiej on występuje, konstruując na ich podstawie model zachowania stereotypowego (tzn. takiego, w którym występuje zgodność między płcią bohatera i jego rolą płciową – mężczyźni zachowują się stereotypowo męsko, kobiety stereotypowo kobieco) oraz niestereotypowego (tzn. charakteryzującego się niezgodnością między płcią bohatera i jego rolą – mężczyźni zachowują się w sposób stereotypowo kobiecy, kobiety w sposób stereotypowo męski). Dzięki temu zabiegowi możliwa jest analiza wpływu tożsamości osobistej i społecznej na ocenę stereotypowego i niestereotypowego zachowania w obu kulturach i porównanie stałości rozbieżności w ocenach między oboma typami bohaterów w różnych warunkach eksperymentalnych.

Narzędzia

Aktywizacja tożsamości osobistej i społecznej. W celu zaktywizowania tożsamości społecznej i osobistej wykorzystano narzędzie stworzone na podstawie kwestionariusza używanego w badaniach Marii Jarymowicz na temat regulacyjnej funkcji tożsamości (1984, 2001; *Kwestionariusz samoopisu „Ja w porównaniu z innymi”*).

Aktywizacja tożsamości osobistej polegała na dokonaniu porównania siebie do przeciętnego przedstawiciela własnej płci (kobiety porównywały się do przeciętnej kobiety, mężczyźni do przeciętnego mężczyzny). Aktywizacja tożsamości społecznej w analogiczny sposób polegała na porównaniu przedstawicieli płci własnej i przeciwnej (kobiety porównywały kobiety z mężczyznami, natomiast mężczyźni porównywali mężczyzn z kobietami). W badaniu, w celu aktywizacji tożsamości społecznej, osoby badane zostały poproszone, by zastanowiły się nad cechami płci własnej ogólnie (jakie są kobiety/mężczyźni). Następnie uczestnicy badania porównywali własną płć do płci przeciwnej (zadane pytanie brzmiało: „Jakie/Jacy jesteście w porównaniu do mężczyźni/kobiet?”) odnośnie do 35 cech, wzorowanych na liście przymiotników z *Kwestionariusza płci psychologicznej* w polskiej adaptacji Alicji Kuczyńskiej (1992) bądź – w Indiach – wersji oryginalnej autorstwa Sandry Bem (1974). Przykładowa pozycja wymagała od osoby badanej określenia, w jakim stopniu na 7-stopniowej skali „My, kobiety/mężczyźni jesteście *dużo mniej* (1), *mniej* (2), *raczej mniej* (3), *tak samo* (4), *raczej bardziej* (5), *bardziej* (6), *dużo bardziej* (7) emocjonalne w porównaniu z mężczyznami/kobietami”. W ten sposób, uruchamiając porównania międzygrupowe, aktywizowano tożsamość społeczną.

W drugim warunku eksperymentalnym procedura była podobna, z wyjątkiem tego, iż w przypadku aktywizacji tożsamości osobistej osoby badane dokonywały porównań z własną płcią: „Pomyśl o tym, jaką kobietą/jakim mężczyzną jesteś? Jakie są ogólnie znane Ci kobiety/znani Ci mężczyźni? Jaka/Jaki jesteś w porównaniu z innymi kobietami/mężczyznami?”. Przykładowa pozycja wymagała więc od osób badanych dokonania porównań siebie z innymi kobietami/mężczyznami: „Jestem *dużo mniej* (1), *mniej* (2), *raczej mniej* (3), *tak samo* (4), *raczej bardziej* (5), *bardziej* (6), *dużo bardziej* (7) emocjonalna w porównaniu z innymi ogólnie znanymi mi kobietami/mężczyznami”. W ten sposób uczestnicy badania dokonywali porównań między sobą a innymi osobami w ramach własnej grupy odniesienia i aktywizowali tożsamość osobistą (por. Kosakowska, 2008; Oyserman, 2011).

Zgodność zachowania bohatera ze stereotypem.

Oceny bohaterów dokonywane były na ośmiu 7-stopniowych skalach sumowanych parami, które tworzą dwa główne wymiary postrzegania społecznego (Wojciszke, 2010). Oceny te pozwoliły na zidentyfikowanie oceny sprawczości bohatera/bohaterki ocenianego/oceniającego przez badanego oraz jego/jej wspólnotowości. Narzędzia użyte w badaniu zostały stworzone na wcześniejszych

etapach projektu w badaniu pilotażowym, w ramach którego zarówno w Indiach, jak i w Polsce osoby badane wskazywały typowe czynności i zachowania pożądane dla kobiet lub mężczyzn, następnie zachowania, które najlepiej różnicowały kobiety i mężczyzn pod względem stopnia pożądania danego zachowania, zostały wybrane w celu stworzenia historii opisującej zachowania typowo kobiece lub typowo męskie (por. Kosakowska, 2006, 2008). W rezultacie osoby badane oceniały jednego z losowo dobranych bohaterów stereotypowych (kobietę przejawiającą zachowania kobiece, mężczyznę przejawiającego zachowania męskie) oraz niestereotypowych (kobietę przejawiającą zachowania męskie, mężczyznę przejawiającego zachowania kobiece). Przykładowy opis zachowań bohatera niestereotypowego w grupie polskiej zawierał następujące informacje:

Robert jest mężczyzną, który głównie zajmuje się wychowaniem dzieci. Wcześniej rozpoczyna swój dzień. Wstaje jako pierwszy i przygotowuje śniadanie dla całej rodziny. Następnie odwozi dzieci do szkoły. W drodze z pracy robi zakupy i po powrocie do domu ogarnia mieszkanie oraz przygotowuje obiad dla żony i dzieci. Robert często pomaga dzieciom w lekcjach. Gdy dzieci były młodsze, codziennie wieczorem czytał im bajki na dobranoc.

Robert jest dużym wsparciem dla swojej rodziny. Zarówno żona, jak i dzieci często opowiadają mu o swoich problemach i proszą go o radę. W wolnych chwilach Robert ogląda seriale telewizyjne i często rozmawia przez telefon. Lubi także chodzić na zakupy i dba o swój wygląd.

Skala użyta do oceny poziomu sprawczości i wspólnotowości bohaterów opisów charakteryzuje się znaczną rzetelnością i trafnością pomiaru zarówno w kulturze polskiej, jak hinduskiej. W prezentowanym tutaj badaniu przeprowadzono konfirmacyjną analizę czynnikową CFA w oparciu o metodę uogólnionych najmniejszych kwadratów (GLS) dla oszacowania zbieżności modelu dwuczynnikowego (*sprawczość–wspólnotowość*) ocen społecznych bohaterów w kulturze polskiej i hinduskiej. Wyniki przedstawiają poniższe tabele.

Wyniki analizy pokazują, że stosowany model pomiaru ocen społecznych na wymiarze sprawczości i wspólnotowości jest podobnie dobrze dopasowany do macierzy kowariancji w próbie polskiej i hinduskiej [$\chi^2(9) = 16,994$; $p < 0,10$; RMSEA = 0,032]. Wskaźniki dopasowania modelu do danych zamieszczone w tabeli 1 wskazują, że model oceny społecznej opisany przez wymiar sprawczości i wspólnotowości jest satysfakcjonująco dopasowany do danych, co oznacza trafność modelu oceny społecznej niezależnie od kultury. Model ten zakłada istotne skorelowanie obu wymiarów oceny społecznej ($r = 0,43$; $p < 0,01$

Tabela 1

Podsumowanie analizy współczynników ścieżek w modelu pomiaru sprawczości i wspólnotowości dla kultury polskiej i hinduskiej

	Polska			Indie		
	B	SE(B)	t	B	SE(B)	t
Sprawczość → wspólnotowość	8,416	1,023	8,226***	22,891	2,301	9,948***
Sprawczość → sprawność	10,741	0,968	11,096***	9,238	1,123	8,226***
Sprawczość → szacunek	12,281	1,003	12,244***	11,695	1,054	11,096***
Wspólnotowość → moralność	9,896	0,976	10,139***	13,706	0,995	13,774***
Wspólnotowość → lubienie	6,777	0,984	6,887***	14,717	1,202	12,244***

*** $p < 0,001$.

Tabela 2

Podsumowanie ocen dopasowania modelu oceny społecznej w Polsce i Indiach

	Polska	Indie	Ogółem
χ^2	10,321	11,309	11,036
p	0,112	0,079	0,087
RMSEA	0,042	0,049	0,033
BCC	47,206	39,697	56,870

w Polsce i $r = 0,52$; $p < 0,01$ w Indiach) oraz jednorodność ładunków czynnikowych wskaźników obu wymiarów tak w populacji polskiej, jak i hinduskiej. Model pomiarowy charakteryzuje się zadowalającą spójnością wewnętrzną pomiaru w obu kulturach (α -kompozycji = 0,558 w próbie polskiej i 0,593 w próbie hinduskiej). Na szczególną uwagę zasługuje znaczne skorelowanie obu wymiarów oceny społecznej, które w założeniu autorów koncepcji (por. Wojciszke, 2010) mają być ortogonalne. Występowanie skorelowania obu wymiarów oceny społecznej może skutkować występowaniem podobnych efektów oddziaływania badanych czynników, tzn. zmiennych niezależnych, na zasadzie efektu podobieństwa (*familywise errorrate*) na oba wymiary oceny społecznej, tzn. zmienne zależne (Howell, 2010).

WYNIKI

Uzyskane wyniki poddano analizie trójczynnikowej MANOVA dla dwóch zmiennych zależnych: *sprawczość* oraz *wspólnotowość* jako wskaźników ogólnej oceny społecznej (tabela 3).

Najsilniejszym czynnikiem wyjaśniającym zmienność ocen społecznych na wymiarach *sprawczości-wspólno-*

towości jest kraj pochodzenia [$F(2, 751) = 17,846$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,045$]; w Indiach bohaterowie opisów uzyskują przeciętnie niższe oceny niż w Polsce. Drugim co do siły oddziaływania na oceny społeczne czynnikiem jest typ zachowania – stereotypowe vs. niestereotypowe – [$F(2, 751) = 13,332$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,034$]. Bohaterowie zachowujący się zgodnie ze stereotypem są oceniani wyżej na obu wymiarach ocen społecznych od bohaterów zachowujących się w sposób niestereotypowy. Zaobserwowano również istotny, choć relatywnie słabszy efekt główny oddziaływania tożsamości [$F(4, 1504) = 4,084$; $p < 0,003$; $\eta^2 = 0,011$]: dokładne porównania parami wskazują, że osoby ze zaktzywizowaną tożsamością społeczną oceniają bohaterów istotnie niżej [$F(1, 751) = 16,847$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,022$] niż osoby ze wzbudzoną tożsamością osobistą, ale nie ma istotnych różnic w zakresie ocen bohaterów przez osoby ze wzbudzoną tożsamością społeczną i warunkiem kontrolnym [$F(1, 751) = 0,984$; $p = 0,321$; $\eta^2 < 0,001$]. Jednocześnie oddziaływanie opisanych wyżej efektów głównych jest ograniczone przez występowanie istotnych statystycznie interakcji typu zachowania i wzbudzonej tożsamości [$F(4, 1504) = 6,988$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,018$] oraz kraju pochodzenia ze wzbudzoną tożsamością i typem zachowania [$F(4, 1504) = 4,110$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,011$]. Dokładna analiza efektów prostych dla tej trójczynnikowej interakcji wykazała, że w Indiach istotnie wyżej są oceniani bohaterowie stereotypowi niż niestereotypowi [$F(1, 751) = 8,865$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,012$], lecz tylko w warunku wzbudzania tożsamości społecznej lub warunku kontrolnym, a nie w warunku wzbudzania tożsamości osobistej [$F(1, 751) = 0,825$; $p = 0,364$; $\eta^2 < 0,001$]. Natomiast w kulturze polskiej efekt oddziaływania wzbudzania tożsamości na kształtowanie ocen społecznych polega na zacieraniu się różnic między ocenami bohaterów stereotypowych i niestereotypowych

Tabela 3

Podsumowanie modelu MANOVA dla oszacowania oddziaływania czynników kraju pochodzenia, tożsamości oraz typu zachowania na globalną ocenę społeczną bohatera historii

Źródło efektu	Lambda Wilksa	df	F	η^2	p
Kultura (kraj pochodzenia)	0,045	2,751	17,846	0,045	< 0,001
Tożsamość (aktywizacja)	0,021	4,1504	4,084	0,011	0,003
Zachowanie bohatera (stereotypowe vs. niestereotypowe)	0,034	2,751	13,332	0,034	< 0,001
Kultura × tożsamość	0,008	4,1504	1,586	0,004	0,175
Kultura × zachowanie bohatera	0,000	2,751	0,086	0,000	0,917
Tożsamość × zachowanie bohatera	0,036	4,1504	6,988	0,018	< 0,001
Kultura × tożsamość × zachowanie bohatera	0,022	4,1504	4,110	0,011	0,003

w sytuacji wzbudzania tożsamości osobistej [$F(1, 751) = 1,135; p = 0,287; \eta^2 = 0,002$].

Tak złożony model zależności między ocenami bohaterów zachowujących się w sposób stereotypowy i niestereotypowy w kulturze polskiej i hinduskiej przy wzbudzeniu tożsamości osobistej, społecznej lub w warunkach kontrolnym pozwoli na dokładną analizę wyników w zakresie szczegółowych wymiarów oceny społecznej – tzn. sprawczości i wspólnotowości, które zostały opisane poniżej.

Wpływ kultury na ocenę stereotypowego i niestereotypowego zachowania

Dokonane analizy wskazują na istnienie istotnego i umiarkowanie silnego efektu głównego kultury dla ocen bohaterów opisów obserwowany zarówno dla obu zmiennych zależnych: sprawczości: $F(1, 752) = 34,856; p < 0,001, \eta^2 = 0,044$ oraz wspólnotowości: $F(1, 752) = 18,768; p < 0,001, \eta^2 = 0,024$. Oceny uzyskane przez bohaterów na wymiarze sprawczości i wspólnotowości są wyższe w Polsce (sprawczość: $M = 5,71; SD = 1,02$; wspólnotowość: $M = 5,5; SD = 1,05$) niż w Indiach (sprawczość: $M = 5,31; SD = 0,9$; wspólnotowość: $M = 5,2; SD = 0,9$) niezależnie od warunku eksperymentalnego i typu przejawianego zachowania. Największy odsetek wariacji w zakresie ocen dokonywanych na wymiarach sprawczości i wspólnotowości bohaterów opisów jest wyjaśniany przez przynależność osób badanych do danej kultury, polskiej lub hinduskiej, różniących się poziomem kolektywizmu.

Wpływ tożsamości na ocenę stereotypowego i niestereotypowego zachowania

W obu kulturach ujawnia się efekt główny aktywizowanej tożsamości zarówno w ocenie bohaterów opisów na wymiarze sprawczości [$F(2, 752) = 5,300; p < 0,05; \eta^2 = 0,024$], jak i wspólnotowości [$F(2, 752) = 7,248; p < 0,001; \eta^2 = 0,014$]. Uzyskany wynik wskazuje na to, iż oceny bohaterów w grupie ze wzbudzoną tożsamością osobistą dla obu wymiarów: sprawczości ($M = 5,79; SD = 0,94$) oraz wspólnotowości ($M = 5,53; SD = 0,92$) są wyższe [$F(1, 751) = 8,865; p < 0,01; \eta^2 = 0,012$ na wymiarze sprawczości i $F(1, 751) = 11,455; p < 0,001; \eta^2 = 0,015$ na wymiarze wspólnotowości] od ocen uzyskanych w warunkach wzbudzania tożsamości społecznej (wymiar sprawczości: $M = 5,30; SD = 1,12$; wymiar wspólnotowości: $M = 5,10; SD = 1,11$). Nie zaobserwowano jednak różnic między ocenami uzyskanymi w grupie ze wzbudzoną tożsamością osobistą a grupą kontrolną [$F(1, 751) = 0,765; p = 0,382; \eta^2 = 0,001$ dla sprawczości i $F(1, 751) = 1,145; p = 0,285; \eta^2 = 0,002$ dla wspólnotowości], gdzie średnia dla wymiaru sprawczości wyniosła $M = 5,60; SD = 0,93$, a dla wymiaru wspólnotowości: $M = 5,40; SD = 0,91$. Natomiast wyniki uzyskane w grupie z aktywizowaną tożsamością społeczną były istotnie niższe od wyników uzyskanych w grupie kontrolnej [$F(1, 751) = 12,857; p < 0,001; \eta^2 = 0,017$ dla wymiaru sprawczości i $F(1, 751) = 11,201; p = 0,001; \eta^2 = 0,015$ dla wymiaru wspólnotowości].

Efekt główny typu zachowania bohatera (stereotypowy i niestereotypowy) obserwowany dla obu wymiarów: sprawczości [$F(1, 752) = 17,643; p < 0,001; \eta^2 = 0,019$] oraz wspólnotowości [$F(1, 752) = 7,248; p < 0,001; \eta^2 = 0,023$] wskazuje na to, iż oceny bohaterów

stereotypowych (sprawczość: $M = 5,6$; $SD = 0,8$; wspólnotowość: $M = 5,5$; $SD = 0,8$) były wyższe niż bohaterów niestereotypowych (sprawczość: $M = 5,4$; $SD = 1,1$ oraz wspólnotowość: $M = 5,1$; $SD = 1,02$).

Dokonane analizy ujawniają również istotną interakcję między zmiennymi *aktywizowana tożsamość* oraz *typ zachowania* dla wymiaru sprawczości [$F(2, 752) = 12,261$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,032$] oraz wspólnotowości [$F(2, 752) = 10,481$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,027$]. Analiza efektów prostych wskazuje na to, iż wpływ tożsamości osobistej i społecznej na uzyskane rezultaty jest widoczny jedynie w ocenach bohaterów niestereotypowych. Efekt ten zaobserwowano zarówno w ocenach dokonywanych na wymiarze sprawczości [$F(2, 752) = 17,673$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,05$], jak również wspólnotowości [$F(2, 752) = 18,481$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,05$; istotność podano z poprawką Bonferroniego dla porównań wielokrotnych]. W grupie ze wzbudzoną tożsamością osobistą oceny bohaterów niestereotypowych były wyższe zarówno na wymiarze sprawczości ($M = 5,7$; $SD = 0,9$), jak i wspólnotowości ($M = 5,6$; $SD = 1,01$) od ocen bohaterów niestereotypowych dokonanych w grupie ze zaktywizowaną tożsamością społeczną na obu wymiarach sprawczości ($M = 4,94$; $SD = 1,27$) i wspólnotowości ($M = 4,71$; $SD = 1,20$). Oceny bohaterów niestereotypowych w grupie ze wzbudzoną tożsamością społeczną były również niższe niż w grupie kontrolnej bez aktywizacji (sprawczość: $M = 5,44$; $SD = 1,05$; wspólnotowość: $M = 5,23$; $SD = 1,02$). Nie zaobserwowano różnic między wynikami uzyskanymi w grupie kontrolnej i grupie ze zaktywizowaną tożsamością osobistą w ocenach bohaterów niestereotypowych.

Wpływ kultury oraz tożsamości społecznej i osobistej na ocenę zachowania stereotypowego i niestereotypowego

Uzyskane rezultaty wskazują na brak istotnej interakcji między aktywizowaną tożsamością i kulturą. Fakt, iż obie zmienne nie wchodzi z sobą w interakcję może wskazywać na to, że każdy z efektów oddziałuje niezależnie na oceny bohaterów stereotypowych i niestereotypowych.

Analiza wyników wskazuje jednak na istnienie potrójnej interakcji zmiennych aktywizowanej tożsamości, typu zachowania oraz kultury dla obu wymiarów sprawczości [$F(2, 752) = 7,151$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,019$] oraz wspólnotowości [$F(2, 752) = 5,584$; $p < 0,018$, $\eta^2 = 0,015$]. Wynik ten świadczy o tym, że podwójna interakcja zmiennych typ aktywizowanej tożsamości oraz typ zachowania jest ograniczona przez wpływ kultury, ale tylko w tym zakresie wyników uzyskanych w grupie kontrolnej w Indiach dla obu wymiarów sprawczości [$F(1, 116) = 7,226$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,053$] oraz wspólnotowości [$F(1, 116) = 11,058$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,08$]. W uzyskanych wynikach pojawia się istotna różnica w ocenach bohaterów zachowujących się stereotypowo (sprawczość: $M = 5,68$; $SD = 0,96$; wspólnotowość: $M = 5,60$; $SD = 0,88$) i niestereotypowo (sprawczość: $M = 5,23$; $SD = 0,86$; wspólnotowość: $M = 5,06$; $SD = 0,97$). Rozbieżność w ocenach bohaterów stereotypowych i niestereotypowych nie została natomiast zaobserwowana w grupie kontrolnej w Polsce.

Wykazane różnice między oceną bohaterów stereotypowych i niestereotypowych w warunkach aktywizacji tożsamości osobistej i społecznej prezentują się podobnie w obu krajach. Tabela 5 przedstawia zestawienie średnich

Tabela 4

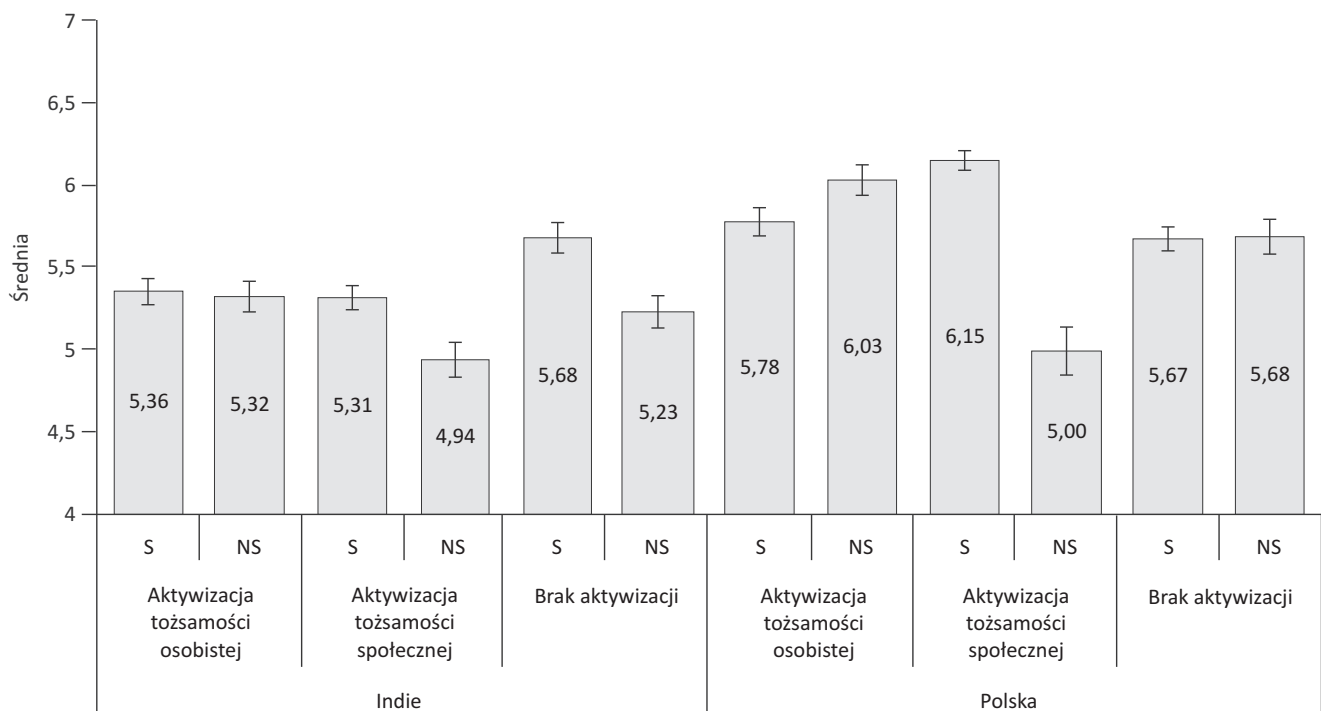
Wyniki podsumowania trójczynnikowej analizy wariancji dla oszacowania poziomu sprawczości i wspólnotowości w zależności od kultury (kraju pochodzenia), zaktywizowanej tożsamości i typu zachowania bohaterów opisów (stereotypowe vs. niestereotypowe)

Źródło efektu	Sprawczość				Wspólnotowość			
	F	df	η^2	p	F	df	η^2	p
Kultura (kraj pochodzenia)	34,856	1,752	0,044	< 0,001	18,768	1,758	0,024	< 0,001
Tożsamość (aktywizacja)	5,300	2,752	0,014	0,005	7,248	2,758	0,019	0,001
Zachowanie bohatera (stereotypowe vs. niestereotypowe)	17,643	1,752	0,023	< 0,001	24,421	1,758	0,031	< 0,001
Kultura × tożsamość	2,114	2,752	0,006	0,094	2,511	2,758	0,007	0,082
Kultura × zachowanie bohatera	0,000	1,752	0,000	0,983	0,117	1,758	0,000	0,732
Tożsamość × zachowanie bohatera	12,261	2,752	0,032	< 0,001	10,481	2,758	0,021	< 0,001
Kultura × tożsamość × zachowanie bohatera	7,151	2,758	0,019	0,001	5,584	2,758	0,015	< 0,001

Tabela 5

Średnie oceny bohaterów stereotypowych i niestereotypowych uzyskane na wymiarach sprawczości i wspólnotowości

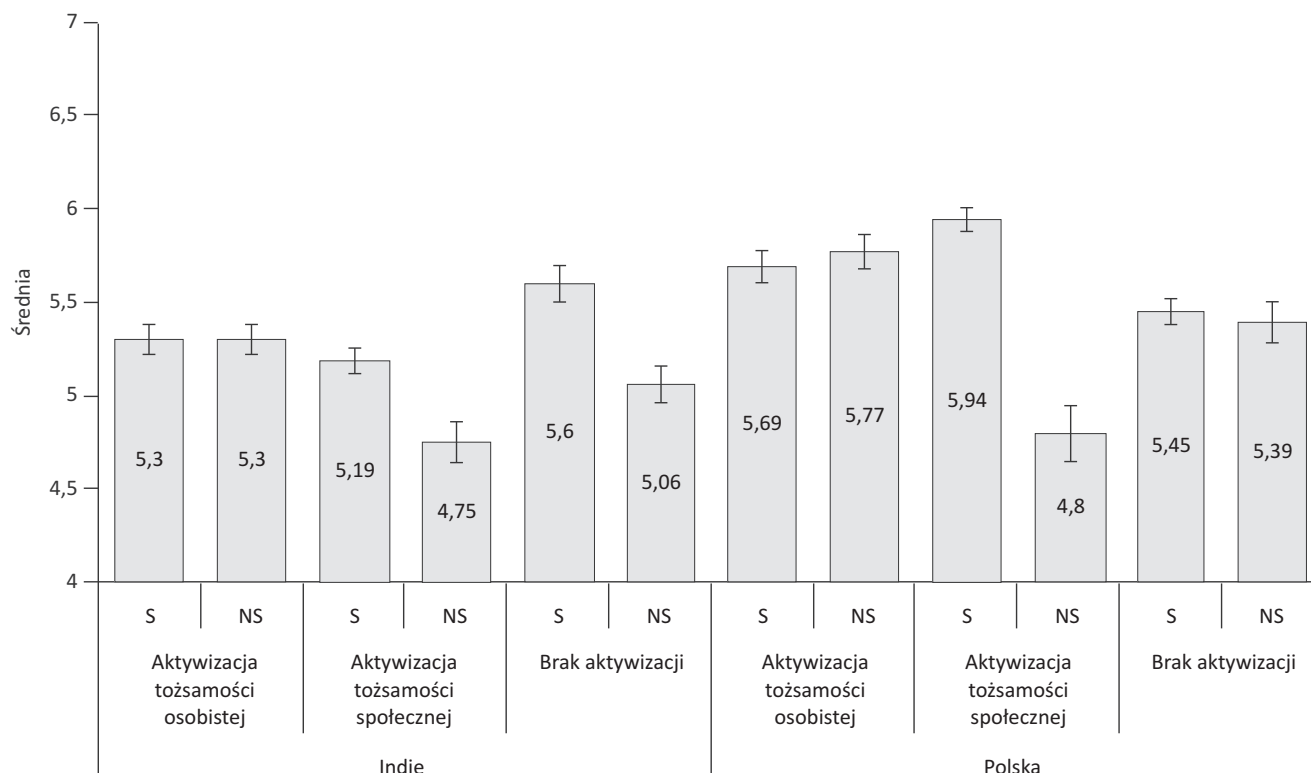
Kraj	Aktywizacja tożsamości	Zachowanie	Sprawczość		Wspólnotowość	
			M	SD	M	SD
Indie	Osobistej	Stereotypowe	5,36	0,80	5,30	0,89
		Niestereotypowe	5,32	0,90	5,30	0,96
	Społecznej	Stereotypowe	5,31	0,73	5,19	0,84
		Niestereotypowe	4,94	1,05	4,75	0,96
	Brak aktywizacji	Stereotypowe	5,68	0,96	5,60	0,88
		Niestereotypowe	5,23	0,99	5,06	0,97
Polska	Osobistej	Stereotypowe	5,78	0,86	5,69	0,98
		Niestereotypowe	6,03	0,93	5,77	1,01
	Społecznej	Stereotypowe	6,15	0,60	5,94	0,73
		Niestereotypowe	5,00	1,48	4,80	1,41
	Brak aktywizacji	Stereotypowe	5,67	0,70	5,45	0,74
		Niestereotypowe	5,68	1,07	5,39	1,05



Rysunek 1. Średnie oceny uzyskane przez bohaterów stereotypowych (S) i niestereotypowych (NS) na wymiarze sprawczości (oceny dokonywane w skali od 1 do 7).

ocen uzyskanych przez bohaterów stereotypowych i niestereotypowych na obu wymiarach: sprawczość i wspólnotowość w Polsce i w Indiach w warunkach aktywizacji tożsamości osobistej i społecznej oraz w momencie braku aktywizacji (grupa kontrolna).

Rysunki 1 i 2 przedstawiają ilustrację graficzną uzyskanych wyników badań osobno dla wymiaru sprawczości i wymiaru wspólnotowości.



Rysunek 2. Średnie oceny uzyskane przez bohaterów stereotypowych (S) i niestereotypowych (NS) na wymiarze wspólnotowości (oceny dokonywane w skali od 1 do 7).

DYSKUSJA

Wpływ kultury i tożsamości na ocenę stereotypowego i niestereotypowego zachowania

Wyniki badania pozwalają na potwierdzenie hipotezy 1, zakładającej, iż w kulturze bardziej kolektywistycznej niż Polska istnieje większa rozbieżność w ocenach bohaterów stereotypowych i niestereotypowych. Efekt ten był widoczny w grupie kontrolnej w Indiach, gdzie na obu wymiarach oceny bohaterów niestereotypowych były niższe niż bohaterów stereotypowych. Hipotezy dotyczące wpływu aktywizacji tożsamości na ocenę osób zachowujących się zgodnie i niezgodnie ze stereotypem uzyskały potwierdzenie w obu kulturach, jednak jedynie w zakresie ocen bohaterów niestereotypowych (hipoteza 3 nie znalazła więc potwierdzenia). Aktywizacja tożsamości osobistej powodowała, iż bohaterowie niestereotypowi uzyskali wyższe oceny niż miało to miejsce w momencie dokonywania ocen po przedniej aktywizacji tożsamości społecznej. Nie zaobserwowano jednak różnic w ocenach dokonywanych w grupie kontrolnej i w grupie ze wzbudzoną tożsamością osobistą. Istniały za to różnice między ocenami dokonywanymi w warunkach

braku aktywizacji i aktywizacji tożsamości społecznej – w tym ostatnim wyniki wskazują na istotnie niższe oceny niż w grupie kontrolnej. Hipoteza 2 uzyskała więc jedynie częściowe potwierdzenie.

Powyższe wyniki świadczą o tym, iż wpływ manipulacji kontekstem jest silny i wywiera wpływ na uzyskane oceny niezależnie od wpływu kultury. Oddziaływanie kultury pochodzenia na oceny było widoczne jedynie w grupie kontrolnej.

Zarówno w Polsce, jak i w Indiach zaobserwowano podobny efekt oddziaływania tożsamości osobistej, powodujący zanikanie rozbieżności w ocenach bohaterów stereotypowych i niestereotypowych, co potwierdza hipotezę 4. Efekt ten jest szczególnie widoczny w Indiach, gdzie w grupie ze aktywizowaną tożsamością osobistą nie zaobserwowano różnic w ocenach bohaterów stereotypowych i niestereotypowych, które z kolei były widoczne w grupie kontrolnej.

Rola kontekstu w procesach stereotypizacji innych

Aktywizacja tożsamości osobistej lub społecznej powoduje określone konsekwencje dla ocen bohaterów zachowujących się zgodnie ze swoją płcią (tzn. w sposób

stereotypowy) lub niezgodnie z nią (niestereotypowo). Przede wszystkim w obu krajach nie zaobserwowano różnic w ocenie bohaterów stereotypowych i niestereotypowych w momencie aktywizacji tożsamości osobistej. Natomiast wzbudzanie tożsamości społecznej w Polsce wywołuje efekt, który ma również miejsce w kulturze hinduskiej, widoczny w grupie kontrolnej – bohaterowie zachowujący się zgodnie z płcią (stereotypowi) są lepiej oceniani niż niestereotypowi. Z kolei, analizując wpływ aktywizacji tożsamości na ocenę bohaterów stereotypowych i niestereotypowych w Indiach, można zauważyć, iż dopiero aktywizacja tożsamości osobistej w grupie studentów hinduskich powoduje, że zacierają się różnice w ocenach bohaterów stereotypowych i niestereotypowych, podobnie jak ma to miejsce w grupie kontrolnej w Polsce. Aktywizacja tożsamości osobistej ogólnie podwyższa oceny bohaterów niestereotypowych, co wskazuje na to, iż aktywizowanie poczucia własnej unikalności powoduje bardziej pozytywne postrzeganie unikalności i nietypowości u innych – efekt ten jest widoczny w obu kulturach.

Na podstawie uzyskanych wyników można uznać, iż wpływ kultury na postrzeganie zachowań stereotypowych i niestereotypowych jest istotny, jednak efekt wzbudzania tożsamości społecznej i osobistej powoduje zacieranie się różnic międzykulturowych w uzyskanych ocenach. Analizując wyniki w grupie kontrolnej, obserwujemy, iż podobnie zostali ocenieni bohaterowie zachowujący się zgodnie ze stereotypem i niezgodnie z nim w grupie polskiej, natomiast w bardziej kolektywistycznym kontekście kulturowym (grupa hinduska) te różnice są widoczne i istotne już w warunku kontrolnym, gdy żadna aktywizacja nie jest dokonywana.

Aktywizacja tożsamości społecznej może być utożsamiona z aktywizacją Ja-współzależnego, co powoduje, iż ocena bohaterów zachowujących się zgodnie z oczekiwaniami społecznymi w porównaniu z ocenami uzyskanymi przez bohaterów zachowujących się niezgodnie z nimi różni się na korzyść tych pierwszych. Aktywizacja tożsamości społecznej sprawia, iż Ja-współzależne staje się bardziej dostępne jednostkom w kulturze bardziej indywidualistycznej niż kultura Indii. Dokonywane oceny przedstawiają się wtedy podobnie jak w bardziej kolektywistycznym kontekście kulturowym. Z kolei w przypadku studentów hinduskich dopiero aktywizacja tożsamości osobistej (utożsamianej z Ja-niezależnym) sprawiła, że bohaterowie stereotypowi i niestereotypowi są oceniani podobnie, tak jak to ma miejsce w grupie kontrolnej w Polsce. Wyniki uzyskane w grupie kontrolnej mogą więc wskazywać, iż w momencie braku aktywizacji jakiegokolwiek tożsamości jednostki dokonują ocen zgodnie

z Ja zakorzenionym w danym kontekście kulturowym (czyli Ja-współzależne jest bardziej zaakcentowane w kontekście kultury kolektywistycznej, natomiast Ja-niezależne jest istotne dla kontekstu kultury indywidualistycznej). Dopiero aktywizacja „przeciwnego” Ja powoduje, iż wyniki uzyskane w obu kulturach są podobne – aktywizacja tożsamości osobistej sprawiła, iż oceny dokonywane przez przedstawicieli kultury kolektywistycznej (Indie) były podobne do ocen uzyskanych w kulturze bardziej indywidualistycznej (Polska) w grupie kontrolnej. Podobnie w kulturze bardziej indywidualistycznej dopiero aktywizacja tożsamości społecznej spowodowała, iż wyniki uzyskane w tym warunku w grupie polskiej były podobne do wyników uzyskanych w grupie kontrolnej w Indiach. W związku z tym istnieje możliwość dokonywania pewnych zmian kontekstualnych i sytuacyjnych, które będą niwelowały różnice międzykulturowe w dokonywanych ocenach.

Z drugiej strony kultura, jako zmienna niezależna w prezentowanym badaniu, pozwalała wyjaśnić większy odsetek różnic w ocenach niż sama manipulacja eksperymentalna (aktywizacja tożsamości). Jednak bardzo interesujący jest fakt, iż obie zmienne są ograniczone przez istotne i umiarkowanie silne interakcje, co oznacza, że mimo iż oddziałują niezależnie i addytywnie, to ich wpływ jest ograniczony przez kontekst sytuacji, w którym są dokonywane oceny bohaterów stereotypowych i niestereotypowych. Różnice kulturowe i czynniki sytuacyjne, które wpływają na procesy oceniania, działają więc niezależnie od siebie, co więcej, wywierają odmienny wpływ w zależności od kontekstu sytuacyjnego.

Uzyskane wyniki są jednak ograniczone do dwóch kultur. Powinny być więc, po pierwsze, poddane replikacji w bardziej indywidualistycznym kontekście kulturowym, co pozwoliłoby rozszerzyć analizę wpływu kultury na dokonywanie ocen. Po drugie, istotnym dalszym krokiem badawczym byłoby zebranie kolejnych wyników w kulturach o większym natężeniu kolektywizmu. Jednocześnie interesującym zabiegiem wydaje się zmiana procedury badawczej przez analizowanie modelu z powtarzanym pomiarem, w którym oceny osób zachowujących się stereotypowo i niestereotypowo byłyby dokonywane przez jednego uczestnika badania. Wówczas byłaby możliwa bardziej bezpośrednia analiza wpływu kultury i wpływu kontekstu dokonywanych ocen. Przy czym model ten oczywiście będzie obarczony czynnikiem porównań społecznych – co samo w sobie może prowadzić do interesujących wniosków związanych z teorią porównań społecznych.

Model kultury jako efektu kontekstowego poznania (Oyserman, 2011) odnosi się do często nieuświadomionego wpływu kontekstu społecznego na procesy myślenia

i działania (Smith, Semin, 2007). Z drugiej strony kultura determinuje sposób, w jaki jednostka postrzega swoje otoczenie (Triandis, 1995). Różnice międzykulturowe uzyskane w badaniach mogą być więc wynikiem odmienności wzorców myślenia i zachowania pochodzących z odmiennych kręgów kulturowych lub mogą stanowić efekt czynników kontekstualnych, które w danym momencie przywołują pewien sposób definiowania sytuacji, spójny z daną kulturą i jej markerami. Z pewnością jednak wcale nie muszą być to stałe i niezmiennie różnice – podobnie jak z wpływem stereotypów na oceny społeczne różnice międzykulturowe również mogą być płynne i podatne na czynniki sytuacyjne.

LITERATURA CYTOWANA

- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 42, 155–162.
- Boski, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cheek, J. M., Briggs, S. R. (1982). Self-consciousness and aspects of identity. *Journal of Research in Personality*, 16, 401–408.
- Deaux, K., Major, B. (1987). Putting gender into context: An interactive model of gender-related behavior. *Psychological Review*, 3, 369–389.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–140.
- Guimond, S., Chatard, A., Martinot, D., Crisp, R. J., Redersdorff, S. (2006). Social comparison, self-stereotyping, and gender differences in self-construals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 221–242.
- Haslam, S. A., Oakes, P. J., Reynolds, K. J., Turner, J. C. (1999). Social identity salience and the emergence of stereotype consensus. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 809–818.
- Heilman, M. E., Wallen, A. S., Fuchs, D., Tamkings, M. M. (2004). Penalties for success: Reactions to women who succeed at male gender-typed tasks. *Journal of Applied Psychology*, 89, 416–427.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Holland, R. W., Roeder, U.-R., van Baaren, R. B., Brandt, A. C., Hannover, B. (2004). Don't stand so close to me. The effect of self-construal on interpersonal consequences. *Psychological Science*, 15, 237–242.
- Howell, D. (2010). *Statistical methods for psychology*. New York: Wiley Press.
- Jarymowicz, M. (1984). *Percepcja i atrakcyjność odrębności własnej osoby od innych ludzi*. Wrocław: Ossolineum.
- Jarymowicz, M. (2000). Psychologia tożsamości, W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 3, s. 107–124). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jarymowicz, M. (2001). Ja w automatycznym przetwarzaniu informacji, W: R. K. Ohme, M. Jarymowicz, J. Reykowski (red.), *Automatyzmy w procesach przetwarzania informacji* (s. 103–120). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej.
- Karasiewicz, K., Kosakowska, N. (2008). Kij ma dwa końce – mężczyźni też są dyskryminowani ze względu na płeć. W: A. Chybicka, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Kobieta w kulturze – kultura w kobiecie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kosakowska, N. (2004). Stereotypy kobiecych i męskich ról społecznych w ocenie dzieci, nastolatków i dorosłych. W: Z. Łoś (red.), *Psychologia rozwojowa. Emocje i doświadczenia w rozwoju – filozoficzne i metodologiczne inspiracje*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kosakowska, N. (2006). Kobiety w stereotypowych i niestereotypowych rolach płciowych – porównanie międzykulturowe: Polska, Indie. W: A. Chybicka, M. Kaźmierczak (red.), *Kobiety w kulturze* (s. 91–110). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kosakowska, N. (2008). Identity, self-construal and gender role perception. W: A. Chybicka, M. Kaźmierczak, *Appreciating diversity – gender and cultural issues* (s. 31–54). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kosakowska-Berezecka, N. (2012). Kiedy kobiety i mężczyźni tracą w oczach innych – czyli o karach społecznych za niestereotypowe zachowanie słów kilka. W: A. Chybicka, N. Kosakowska-Berezecka, P. Pawlicka (red.), *Podróże między kobiecością a męskością* (s. 125–146). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kwiatkowska, A. (1999). *Tożsamość a społeczne kategoryzacja*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kwiatkowska, A., Grzymała-Moszczyńska, H. (2008). Psychologia międzykulturowa. W: J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Kuczyńska, A. (1992). *Inwentarz Płci Psychologicznej. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Lorenzi-Cioldi, F. (1991). Self-stereotyping and self-enhancement in gender groups. *European Journal of Social Psychology*, 21, 403–417.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63–78.
- Markus, H. R., Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.
- Markus, H., Kunda, Z. (1986). Stability and malleability of the self concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 858–866.
- Moss-Racusin, C. A., Phelan, J. E., Rudman, L. A. (2010). Reactions to ethnic deviance: The role of backlash in racial stereotype maintenance. When men break the gender rules: Status incongruity and backlash against modest men. *Psychology of Men & Masculinity*, 11, 140–151.

- Mussweiler, T., Bodenhausen, G. (2002). I know who you are, but what am I? Self-evaluative consequences of judging in-group and out-group members. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 19–32.
- Nario-Redmond, M. R., Biernat, M., Eidelman, S., Palenske, D. (2004). The social and personal identities scale: A measure of the differential importance ascribed to social and personal self-categorizations. *Self and Identity*, 3, 143–175.
- Onorato, R. S., Turner, J. C. (2004). Fluidity in the self-concept: The shift from personal to social identity. *European Journal of Social Psychology*, 34, 257–278.
- Oyserman, D. (2011). Culture as situated cognition: Cultural mindsets, cultural fluency and meaning-making. *European Review of Social Psychology*, 22, 154–214.
- Oyserman, D., Elmore, K., Smith, G. (2012). Self, self-concept, and identity. W: M. Leary, J. Tangney (red.), *Handbook of self and identity* (wyd. 2, s. 69–104). New York, NY: Guilford Press.
- Oyserman, D., Lee, S. W. S. (2008). Does culture influence what and how we think? Effects of priming individualism and collectivism. *Psychological Bulletin*, 134, 311–342.
- Rudman, L. A., Fairchild, K. (2004). Reactions to counterstereotypic behavior: The role of backlash in cultural stereotype maintenance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 157–176.
- Rudman, L. A., Phelan, J. (2010). The effect of priming gender roles on women's implicit gender beliefs and career aspirations. *Social Psychology*, 41, 192–202.
- Rudman, L. A., Moss-Racusin, C. A., Phelan, J. E., Nauts, S. (2012). Status incongruity and backlash effects: Defending the gender hierarchy motivates prejudice against female leaders. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 165–179.
- Smith, E., Semin, G. (2004). Socially situated cognition: Cognition in its social context. *Advances in Experimental Social Psychology*, 36, 53–117.
- Smith, E., Semin, G. (2007). Situated social cognition. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 132–135.
- Trafimow, D., Triandis, H., Goto, S. (1991). Some tests of the distinction between the private self and the collective self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 649–665.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Turner, J. C. (1996). Self-categorization theory. W: A. R. Manstead, M. Hewstone (red.), *The Blackwell encyclopedia of social psychology* (s. 502–504). Oxford: Blackwell.
- Turner, J. C. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. W: N. Ellemers, R. Spears, B. Doosje (red.), *Social identity: Context, commitment, content* (s. 6–34). Oxford: Blackwell.
- Utz, S. (2004). Self-construal and cooperation: Is the interdependent self more cooperative than independent self? *Self and Identity*, 3, 177–190.
- Wood, J. V., Wilson, A. E. (2003). How important is social comparison? W: M. R. Leary, J. P. Tangney (red.), *Handbook of self and identity* (s. 344–366). New York: Guilford Press.
- Wojciszke, B. (2004). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

I am unique therefore I appreciate your uniqueness? Effects of personal and social identity priming on judgments of others: A cross-cultural comparison of Poland and India

Natasza Kosakowska-Berezecka, Karol Karasiewicz

Institute of Psychology, University of Gdańsk

ABSTRACT

The study sought to analyze the effect that priming of personal (independent self) and social (interdependent self) identity has on perception of cross-gendered behavior in Poland and India (cf. Guimond, Chatard, Martinot, Crisp, Redersdorff, 2006; Turner & Onorato, 2004). In individualistic cultures priming personal identity (triggering the feeling of one's uniqueness) can have a positive effect on judgments of individuals in counter-stereotypical roles, whereas the social identity prime (triggering the feeling of affiliation and communality) facilitates penalization (*backlash*, Rudman, 1998) of stereotype-disconfirming behaviors. However, in collectivistic cultures, where similarities between group members are crucial for the Self, priming of personal and social identities can exert different effects on judgments of counter-stereotypical behaviors. Indian ($N = 366$) and Polish ($N = 400$) students were asked to make judgments of characters in stereotypical and counter-stereotypical roles. They were randomly assigned to three conditions: personal identity prime, social identity prime and no prime. The obtained results indicate that personal identity prime leads to positive judgments of counter-stereotypical behaviors also in the collectivistic context. Moreover, comparison of results obtained in Poland and India suggests that the situational context interacts with cultural factors and exerts influence on judgments made of others.

Keywords: *social and personal identity priming, culture as situated cognition, self and interpersonal judgments, counter-stereotypical behavior*

Złożono: 3.08.2012

Złożono poprawiony tekst: 28.10.2012/28.02.2013

Zaakceptowano do druku: 2.03.2013